

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تأثیر بررسی معماری محوطه (طراحی فضای سبز) در معماری ساختمان جهت ارتقاء
مستمر بصری از دید ناظر
نمونه موردی (بررسی و مقایسه طراحی فضای سبز باغ سعد آباد و باغ ورسای)

آزاده ناصربخت^۱ سید سجاد نادری^۲

۱. دانشجوی ارشد معماری

۲. دکتر و مدرس دانشگاه غیر انتفاعی شهریار آستارا ایران

Azadeh . Naserbakht @yahoo. Com

چکیده :

شهر نشینی در عصر حاضر تغییرات شتابان داشته است و به تبع آن سازمان فضایی خانه های معاصر جهت پاسخگویی و هماهنگی با این تغییرات تحت تاثیر قرار گرفته است . این تحولات ، فضاهای باز و نیمه بازی را که از گذشته نقش مهمی در فضا سازی و طراحی محیطی بر عهده داشته و پاسخگویی نیازهای روانی و جسمی بوده است را دستخوش تغییرات کرده است . کم رنگ شدن این فضا ها (محوطه ، باغ و فضای سبز) کمبود هایی را نیز به دنبال داشته است . در این تحقیق هدف تالیف و بررسی معماری محوطه (طراحی فضای سبز) در معماری ساختمان جهت ارتقاء مستمر بصری از دید ناظر (معماری پویا) و علل کم رنگ شدن و هماهنگ نبودن با معماری ساختمان در معماری معاصر می باشد . همچنین بر لزوم بازخوانی طراحی دو نمونه موردی مهم (بررسی طراحی محوطه فضای سبز کاخ ورسای و کاخ سعد آباد) برای دستیابی به طرح های مناسب و کاربردی های با توجه به معنا و روح معماری تاکید میگردد تا به کمک این تحلیل ها اصول کم رنگ شده طراحی باغ ها و محوطه از معماری امروز احیاء شود . در پژوهش حاضر روش تحقیق تحلیلی - توصیفی بر اساس مطالعه اسناد مدارک کتابخانه ای بوده است .

واژگان کلیدی :

معماری محوطه ، معماری منظر ، فضای سبز ، باغ ، اصول و ضوابط طراحی ، فیزیولوژی انسان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مقدمه

پیشرفت توسعه سریع تکنولوژی و وضعیت بشر سبب رشد سریع و بی رويه شهرها و توسعه حومه سازی و تخریب فضای سبز گردیده است. امروزه بیشتر جمعیت ما در شهرها زندگی می کنند این امر سبب از بین رفتن طبیعت و فضای سبز شده است و به دنبال آن زیبایی محیط های بکر روستایی و جایگزینی شهرها جای روستاها باعث از بین رفتن روستاها شده است. در نتیجه زیبایی محیط به ناموزونی و زشتی جوامع صنعتی تبدیل شده است. کسانی که موافق حفظ منابع طبیعی و محیط زیست هستند فرصتی پیدا کرده تا نظری عمیق تر نسبت به طبیعت و انسان داشته باشند ولی تکنوکراتها معتقد هستند که تمام مشکلات جوامع بشری به کمک صنعت و ماشینهای مختلف حل می گردد. با نظر طبیعت گران مخالف هستند و در حالی که هدف طراحی محوطه (باغ و طراحی فضای سبز) سنجیدن و ارزیابی امکانات کاربردی فضای سبز و شناخت و رفع نیازهای اولیه جامعه است. به عبارتی طراح، هنر و کاربرد را با هم درآمیخته و با در نظر داشتن حفظ منابع طبیعی، محیطی مناسب برای زیست ایجاد کند.....

امروزه محک کیفیت فضای سبز فیزیکی ما بر اساس رابطه ای که بین سه عامل اولیه برقرار می گردد ایجاد شده است که عبارتند از:

۱. مستحداث (ساختمانها - خیابانها - جاده ها)
۲. فضای باز مخصوص افراد پیاده
۳. طبیعت (پستی و بلندی - سنگها - گیاهان و آب)

در نتیجه کار طراح محوطه ساز کاملاً مشهود است که در طی مراحل و سالهای محوطه سازی و طراحی و حداکثر عامل اول و حداقل عامل دوم را به کار برده و عامل سوم را به کلی فراموش کرده است. این موضوع حاکی از عدم توجه به آینده نگری کنترل و نظم طبیعی و نادیده گرفتن معماری و رابطه آن با فضای سبز و معماری محیطی می باشد. هر فرد برای سلامت جسم و روح خود به مقداری فضای سبز یا فضای باز نیاز دارد. سالهاست که متخصصین می کوشند تارقمی ثابت برای فضای باز مورد نیاز هر فرد پیدا کنند ولی چون نیازهای فیزیولوژی افراد (مخصوصاً دید) در رابطه با ظرفیت به متغییرهای گوناگون از قبیل سن طبقه اجتماعی و فرهنگ وابسته است. هنوز موفق به یافتن این رقم نشده اند (روحانی غزاله، طراحی و احداث باغ، ۱۳۷۱). با توجه به توسعه و گسترش شهر و حومه مردم از طبیعت دور تر شده اند و تراکم بیش از حد جمعیت نوعی آلودگی های زیست محیطی را ایجاد کرده است که به دنبال آن بیماری های جسمی و روحی از اثرات آن میباشد. این تحقیق در نظر دارد تا به ایجاد و تاثیر طراحی محوطه در بنا و ارتباط مستمر بصری به نوعی اتحاد و همبستگی معماری محیطی و معماری ساختمان رسیده و اهمیت آن را معماری آشکارتر کند. (درگیر شدن ذهن بیننده و ارتباط آن با عوامل معماری محیطی (ناصر بخت آزاده نویسنده مسئول، ۱۳۹۵).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اهمیت فضای سبز و رابطه آن با محیط زیست

در بین موجودات زنده بشر مهمترین عامل موثر در وضع محیط زیست خود است. انسان به کمک عقل و هوش خود محیط را مطابق نیاز خود تغییر داده و بر آن مسلط میشود. منظر زیبای ساخته شده به دست انسان که در نهایت نظم و ترتیب ایجاد میشود حاکی از بی نظمی شدیدی است که بشر در محیط خود فراهم ساخته و نظم و تعادلی را که در طبیعت بکر وجود داشته برهم زده است تا بتواند حداکثر استفاده را از منابع طبیعی بنماید. در طی تاریخ و سیر تمدن ارتباط انسان با محیط زیست را میتوان به چهار مرحله تقسیم کرد:

مرحله اول

اجتماعات بدوی همزیستی مسالمت آمیز با طبیعت داشتند

مرحله دوم

در این مرحله انسان تسلط بیشتری بر طبیعت پیدا کرد

مرحله سوم

این مرحله شامل مدت زمانی است که اجتماعات بشری با پیشرفت تکنولوژی و صنعت به تخریب محیط زیست پرداخته و از منابع طبیعی سواستفاده کرده و جنگلها را از بین برده و محیط زیست را سخت الوده کرده است. در این مرحله از آگاهی رابطه انسان و طبیعت بسیار ضعیف بوده و بشر چیرگی کامل بر طبیعت دارد.

مرحله چهارم

این مرحله به آینده مربوط میشود. این دوران را میتوان به دوران مسئولیت و وحدت دانست. در اینجا بشر به بی توجهی خود نسبت به طبیعت پی برده و سعی میکند از آن حفاظت کند. (بشر امروزی در اوائل مرحله چهارم می باشند). نیازهای بشر را به طور کلی به دو دسته احتیاجات (۱) فیزیولوژیکی و (۲) احتیاجات روانی تقسیم کرده اند. نیازهای فیزیولوژیکی انسان را میتوان به سهولت تعیین کرد. مجموع این نیازها نتیجه اعمال متقابل شرایط درونی فرد با محیط زیست اوست. به عنوان مثال انسان نیاز دارد طبیعت را آن گونه که زیباست ببیند و در این راستا ارتباط قوی بصری با محیط پیرامون خود برقرار کند. این در حالی است که با توسعه و گسترش شهر و حومه مردم از طبیعت دور شده اند. تراکم بیش از حد شهرها، الودگی در محیط زیست را بالا برده است که نتیجه آن فشارهای روحی ناشی از تراکم جمعیت و بیماریهای جسمی و روحی شده است. محیط شناسان معتقد هستند که با ایجاد فضای باز و باغها و پارکها میتوان به بهسازی محیط زیست کمک کرده و شرایطی برای زندگی بهتر و سالم تر ایجاد کنیم. در این راستا فرایند و روند طراحی باغها و اجرای آن و همچنین اجرا و طراحی فضای سبز در محیطهای مسکونی شرایطی را بوجود می آورد تا انسان با محیط سبز اطراف خودش بیشتر ارتباط برقرار کرده و برای توسعه آن در معماری تلاش بیشتری کند (روحانی غزاله، طراحی و احداث فضای سبز، ۱۳۷۱).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اصول و ضوابط طراحی فضای سبز یا طراحی محوطه

از نظر بسیاری از مردم هدف هنر جالب توج است و میزان موفقیت طرح بستگی به میزان مشغول سازی ذهن انسان و ایجاد بازتابهای در آن دارد که در این میان ارتباط بصری مستمر با طرح حائز اهمیت بیشتری می باشد. این رابطه معمولاً از تجزیه و تحلیل ناپیدا و ناقص نیروهایی حاصل می شود که در طراحی محوطه (فضای سبز) اثر به سزایی دارند به همین دلیل فضاهایی کاملاً هماهنگ و منظم و خسته کننده خواهند بود. طراح موفق کسی است که احساس نظم و وابستگی را القاء نموده و در همان حال چیزهای غیر منتظره را در طرح وارد کند معماری از آنجای که با شناخت هنری انسان سرو کار دارد خواه ناخواه در تبیین زیبایی ها از قانون مندی های زیبایی شناسی هنری پیروی می کند. اما زمانی که فعالیت های آن در چهار چوب طراحی محوطه (فضای سبز) به عرضه طبیعت و عناصر فیزیکی آن کشیده می شود. با الطبع اصول ترکیب و زیبایی شناسی و از همه مهتر حواس پنج گانه به آن افزوده می شود. بنابر این طراحی محوطه از یک طرف با اصول ترکیب زیبایی نظامی (از دید ناظر) معماری ارتباط میابد و از سوی دیگر تابع اصول ترکیب زیبایی شناسی طبیعی می شود. بر اساس نگرش نوین، زیبایی از رابطه پیوسته و دینامیک دانش های مختلف در طراحی منظر به وجود می آید سنجیده می شود. در این نگرش کیفیت زیبایی محوطه (منظر) در ارتباط با عناصر مفید و عملکرد آنها سنجیده می شود و به عنوان دانش در کنار سایر دانشهای عملکردی مانند معماری - شهرسازی و کشاورزی و باغبانی و همچنین یک رابطه تنگاتنگ با تاریخ هنر و ادبیات و همچنین روانشناسی ارتباط پیدا می کند. به این ترتیب در نگرش نوین عملکرد فضا با در نظر گرفتن نیازهای روزانه مردم فعالیت های اجتماعی و نوع طراحی بنا ارجح تر از جلوه های طبیعی بر می شمارد و ترکیب عناصر اولیه با فضای مطلوب و طراحی درست در چهار چوب گرد همایی های اجتماعی و ایجاد تسهیلات آن ضروری می داند. به باور طراحان و نظریه پردازان طراحی محوطه (فضای سبز) هیچ طرح واقعی در طراحیهای فضای سبز امروزی وجود دارد و طرح های جدید جز ترکیب های برآمده از طرحهای قدیمی نیست. طراح فضای سبز باید با دقت تمام زمینه ها و قابلیت های منطقه را از یک رو و از سوی دیگر خواسته های متفاوتی را در هم بیامیزد و طرح های خود را عرضه نمایند. در این جا ذکر نظریه گوردان کالن قابل توجه است که: همان طور که هنری به نام معماری وجود دارد چیزی هم به نام هنر ارتباط معنی دارد که موضوع آن ترکیبی است شامل کلیه عناصر سازنده محیط مانند بناها - درختان - طبیعت - آب و غیره ... و مورد دیگری هم به نام ارتباط وجود دارد. چنین مجموعه ای هرچند به نظر می رسد به گونه ای دارای هم بافتگی یا پیچیدگی (complexity) است واجد نظم (order) می باشد و رضایت زیبا شناختی از منظر میان پیچیدگی و نظم حاصل می شود که توسط دو نیم کره مغز انجام می گردد. این پیچیدگی کالبدی به جای اینکه آشفتگی بصری - روانی را ایجاد کند در جریانی به جمعیت خاطر و وحدت و آرامش بصری منتهی می شود و نوعی وابستگی محیطی در فرد ایجاد می کند. از لحاظ فلسفی و هنری پیوند ترکیب اتحاد اجزاء و عناصر مختلف در یک شکل هماهنگ به گونه ای متعدد همان چیزی می شود که به سیمای بصری مطلوب می انجامد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

عناصر طراحی

خلق فضای زیبا و لذت بخش که فرد را وابسته به محوطه و ارتباط مستمر بصری می کند به مهارت طراح وابسته است که عبارتند از عناصر طراحی صورتهای قابل مشاهده اجسام که به صورت طرح کلی محوطه ارائه می شود و عبارتند از :

۱. نقطه

در عالم معماری ، منظر ، طراحی شکل و اندازه نقطه در موقعیتهای مختلف فرق می کند . از ویژگی های بصری نقطه در اندازه های مناسب ، می توان برای ریتم و تکرار استفاده کرد (Murphy , 2000) .

۲. خط

۱. از دید ریاضی از بهم پیوستن نقطه ها ایجاد می شود که دارای طول و بدون عرض است . و از عناصر ارزشمند هنرهای بصری در طراحی است که بیان کننده عواطف و احساسات و اندیشه و ارمانهای ذهنی هنرمند است . و الگویی برای کنترل طرح از نظر بصری و فیزیکی می باشد . به این معنی که طراح با استفاده از خط ناظر را به مکانی خاص هدایت میکند . و مسیر و سرعت را برای بازدید کننده مشخص میکند (نامی ، ۱۳۸۵) .

۳. فرم یا شکل

شکل نهایی و توده هر جسم را فرم یا شکل می گویند . در واقع جنبه سه بعدی جسم است . فرمها عمق و جسم را نمایش می دهند (نامی ، ۱۳۸۵) .

۴. بافت

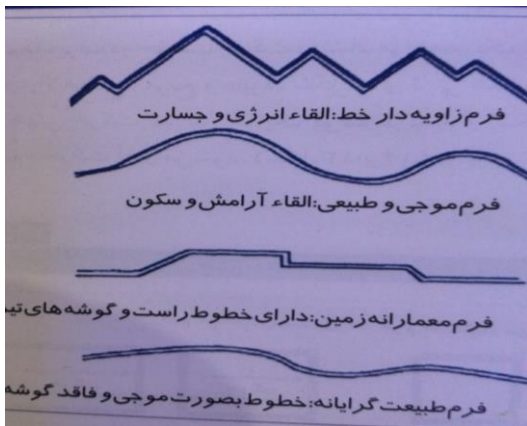
بافت از عناصر بصری است که همواری یا ناصافی سطح ادراک شده را نشان میدهد و به گفته دیگر همان دانه بندی بصری است (حکمتی ، ۱۳۸۲) .

برای ارتباط مستمر و بهتر و درگیر شدن ذهن بیننده از طراحی محوطه عناصر طراحی را می توان به سه گونه ترکیب کرد و از گیاهان و رنگ هایی استفاده نمود که یک وابستگی در فرد ایجاد کند . در این میان ترکیب عناصر تشکیل دهنده (بافت و فرم و رنگ) می تواند نوعی وابستگی بصری در فرد ایجاد می کند . اما شاخص ترین عناصر می تواند رنگ باشد . هنگامی که گیاهان و گلها جلوه بیشتری دارند که با رنگ بنا نوعی تناسب و هماهنگی داشته باشند . این نکته به طور چشمگیری در انتخاب گیاه مؤثر است . به طور مثال : هیچ گاه نباید در ساختمان های که دارای دیواره های سفید یا روشن می باشد از گلهایی به رنگ سفید انتخاب و استفاده کرده به عبارت دیگر بررسی رنگ سفید دیوار اثری پدید نمی آورد . هر چند که رنگ های مختلف و متنوع در دیدگاه تماشاگر اثرات مختلف می گذارد ولی باید در این مورد اعتدال را مورد توجه قرار دارد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

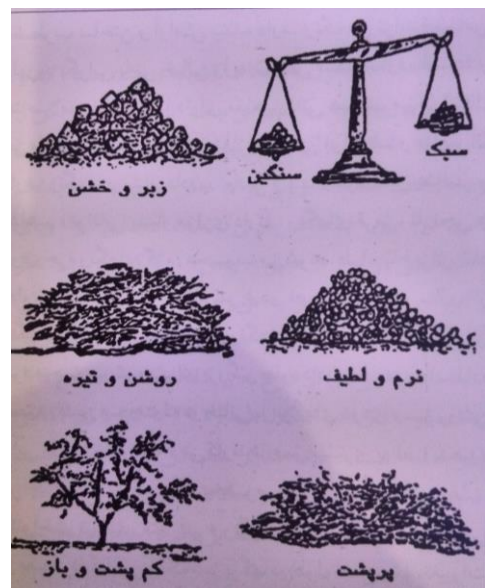
زیرا گیاهان الوان و با رنگهای متفاوت در یک مکان می توانند فقط از نزدیک قابل روئیت و لذت بخش باشد . باید متذکر شد که گاهی ترکیب رنگ ها می تواند به علت هماهنگی یا عدم هماهنگی در بیننده ، اثر مشخصی را پدید .

تصویر شماره ۲ - فرم معماریانه خطوط

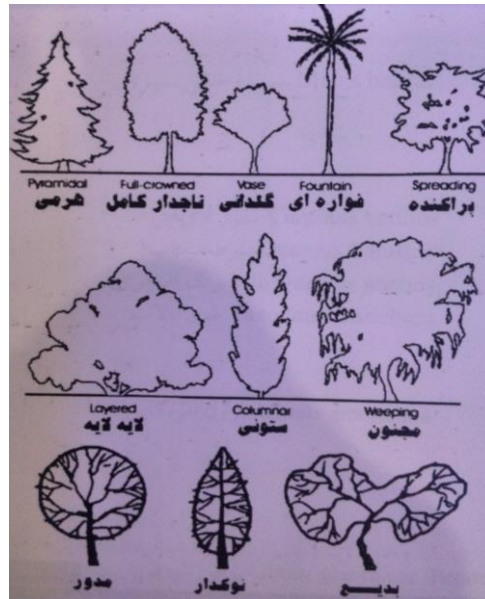

تصویر شماره ۱ - نقطه داخلی به صورت تمرکز مفاهیم

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تصویر شماره ۴ - انواع بافت در گیاهان

تصویر شماره ۳ - انواع بافت در گیاهان

هدف طراحی فضای سبز یا طراحی محوطه

در ساله های اخیر مسئولیت ایجاد فضای سبز به دو گروه از افراد واگذار شده :
گروه اول : طراحان و برنامه ریزان فضای سبز محوطه
گروه دوم : اشخاصی که طرح را اجرا کرده و نگهداری از آن را برعهده می گیرند .

طراحان نیاز های روحی و جسمی و اجتماعی سنین مختلف مردم هر منطقه را در نظر گرفته و مطابق این احتیاجات طراحی می کنند . احتیاجات روانی افراد از محیط زیست به متغیر های چون سن ، طبقه اجتماعی فرهنگ ، تجربیات گذشته و هدف ها و روش زندگی روزانه مردم بستگی دارد . نیاز های زیست محیطی بشر گاهی جسمی و گاهی روحی است ولی تمام این نیازها در یک زمان و به طور مداوم بروز نمی کند طراحان باغ برای رفع این نیازها چهار هدف کلی دارند :

۱. ایجاد فضایی به منظور بهسازی محیط زیست
۲. احداث فضایی برای بازی کودکان
۳. مکانی برای آموختن
۴. گرد هم آمدن افراد جامعه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

این چهار هدف مخصوصا در طراحی محوطه برای یک بنای معماری (ساختمان از اهمیت ویژه ای برخوردار می شود) . در این بین روند طراحی فضای سبز همواره مساله ای بوده که ذهن معماران را به خود مشغول داشته است. گروهی ارزشهای فلسفی و ازادخواهی خود را به میدان طراحی آوردند و نقاشیهای روی بوم و مجسمه سازی را در قلمرو زمین کشاندند ، و باز گروهی که غالب معماران را شامل میشدند هندسه را در کار خود دخیل داده و نیز گروه دیگر با عقایدی برخاسته از طبیعت . بر این باورند که ایده ای خود را از طبیعت الهام بگیرند و در کار خود از نمونه های طبیعی الگوبرداری کنند به هر حال کیفیت طراحی فضای سبز چه از معماری ریشه بگیرد و چه کیفیتی ذاتی داشته باشد چه نه ، نمیتوانند جدا از یکدیگر وجود داشته باشند فضای سبز اجزای زنده ای را شامل میشود که پیوسته تغییر میکند و دوره انتقالی آنان نیز باید به عنوان عامل مهمی در طراحی در نظر گرفته شود .

اثر فضای سبز در فیزیولوژی انسان

انسان از نظر فیزیولوژی همواره نیازمند طبیعت بوده که از این نظر تنفس و هوای پاک اثر بیشتری دارد اما بعد از آن یک ارتباط بصری نسبت به محوطه و طراحی آن در فرد ایجاد می شود که امر مهمی در ایجاد طراحی در فضاهای کوچکتر از باغ می باشد. (فضا های مسکونی) . اما چگونگی وابستگی انسان به طبیعت در یک منطقه یکسان نبوده و در برخی نقاط به صورت ساده و در برخی دیگر به صورت کاملا اجتماعی خود را نشان داده است . زیبایی ظاهری نمای ساختمان نمی تواند یک مجموعه کامل محسوب گردد زیرا ارتباطات با خطوط ربطی در کنار درب ورودی ساختمان پایان میابد . بنابراین از نظر اصول فن معماری محوطه (فضای سبز) حداقل فضایی که بتواند فاصله در درب اصلی ساختمان ایجاد کند روح و موجودیتی خاص به ساختمان می بخشد . فضای مذکور هر اندازه گسترده تر باشد ارتباط بیشتری بین ماشین و فضای محوطه برقرار می شود . می دانیم زخمه های حاصل از خستگی روان فرسای سنگین زندگی با کمترین فضای سبز و محوطه می تواند فرد را در رسیدن به آرامش سوق بیشتری نماید که این امر تنها از طریق یک ارتباط مستمر بصری و وابستگی فرد به محوطه فضای سبز می تواند ایجاد شود . در طول تاریخ امکان داشتن باغ و فضای سبز در اطراف ساختمان نوعی حالت انحصاری و طبقاتی داشته است و بیشتر در اطراف قصر ها و کاخ ها و خانه های مجلل به مورد اجرا در می آمد و تمام مواهب زیبایی طبیعت متعلق به طبقه مرفه بوده است . فضای مذکور برحسب موقعیت ساختمان اشکال و طرحهای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اختصاصی به همراه داشته باشد. در خلق این نوع باغ ها و طرح ها لازم بود ارتباط بین ساختمان و فضا کاملا مورد توجه قرار گیرد. ضمناً ترکیبات اختصاصی آنها نسبت به هر ساختمان متغییر بوده و منشاء واقعی طراحی که موجب زاینده شدن هنر طراحی محوطه و باغ و فضای جلوی ساختمان می گردد و فرد با یک نوع وابستگی به محیط بیرونی و یک ارتباط مستمر بصری مواجه می شود و ذهن بیننده مدام درگیر تحلیل و تحول درونی طرح (فضای سبز) می گردد. در این میان قوانین ترکیب و به دنبال آن فرم و رنگ از نظر بیننده و ارتباط گیری با آن از اهمیت بیشتری برخوردار می شود. با تطبیق عناصر بصری برپیکره گیاهان میتوان دریافت که گیاه تنها ارزش اکولوژیکی و عملکردی ندارد، بلکه دارای پتانسیل بسیار قوی برای ارضای نیازهای روحی انسان است. پس باید از انتخاب تک بعدی گیاهان در برنامه ریزی فضای سبز دوری کرده و گیاهان را به صورت بصری انتخاب کرده و از جنبه ارزشها و آثار زیبایی شناختی نیز مورد استفاده قرار داد. (۱)

۱. کتابیون تقی زاده استاد یار گروه معماری، دانشگاه تهران - عباس مینایی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران

تعریف لغوی باغ از منظر فرهنگ لغات عمید

با مراجعه به فرهنگ عمید واژه باغ خود معنای معین و محدودی را که بیان گر مکان یا فضای سرپوشیده و محصور از درختان است عنوان شده است. اگر بازتر بنگریم و به تفسیر اساطیری لغت پردازیم در ذهن کلمه فردوس تجلی میشود که در فرهنگ ایران به معنای باغی است با استخرها برکه ها - درختان - گلهای رنگارنگ که این خود نمایانگر علاقه و وابستگی ایرانیان به طبیعت می باشد. به نظر می رسد تاریخچه احداث باغ و به نظم درآوردن محیط از نظر زیبایی با درک احساس مخصوصاً ارتباط مستمر بصری و اسناد تاریخی مردم هم زمان می باشد. این دوره از تاریخ مربوط به قرن وسطی یا قرون طلائی نیست بلکه به طور تکاملی از افکار و احساسات مردم سرچشمه گرفته است. بنابراین هنر باغسازی هنری است که هرگز نمی میرد. بنا به اشاره علامه قطب الدین محمود بن مسعود شیرازی که از کتاب کمال الدین ابوالحسن فارسی در قرن هفتم هجری (کتاب مناظر و مرایا هم اکنون در مجلس) (فرهنگ لغات عمید) .

در کتاب دره التاج راجع به چگونگی طراحی باغها چنین بیان می کند که : بسیاری از باغهای ایران از اصول قرینه سازی - ترکیب رنگ گلها و گیاهان و استفاده از آبنا - حوض و فواره برخوردار بوده که خود سبک و روش خاصی در زمینه طراحی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

باغ در ایران می باشد . اسناد و مدارک دیگری از امام فخر رازی در سنن و مناظر آملی در نفایس الفنون – مناظر بوعلی در شفاء و نسخ دیگر از حکما که به طور مستقل بیان و تالیف شده آمده که در آن از علوم و فنون ریاضی که به صورت علمی و نظری و عملی بوده استفاده می شود که حکایت از علم مهندسی باغبانی در ایران را داشته است . (مخصوصا باغسازی) (ابوالحسن فارسی کمال الدین ، کتاب مناظر و مرایا) .

ارتباط باغ سازی با معماری

کاربرد گیاهان در معماری به چهار دسته مهم تعمیم داده میشود که هر کدام در فرآیند طراحی و تاثیر آن در معماری بنا اثر گذار است :

۱. عناصر معماری (نمای ساختمان)
۲. تقسیم فضا (فضای خصوصی و فضای عمومی و مورد دید همگان)
۳. ایجاد حفاظ و امنیت
۴. کنترل و ایجاد محوطه های خصوصی

در این میان عناصر معماری از اهمیت بیشتری برخوردار می باشد . یک معمار برای ایجاد حفاظ از سرما و گرما و مکانی امن از چوب و آجر و سیمان استفاده می کند و به این ترتیب مسیر حرکت افراد را نیز هدایت کرده و فضای مورد پسند را نمایان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

می سازد . طراح باغ یا محوطه برای این منظور از گیاهانی استفاده میکند تا فضای خوبی را برای نمای ساختمان ایجاد کرد . گاهی از گیاهان برای کنترل دید و پوشاندن منظر نازیبا میتوان استفاده کرد و ساختمانهای با نمای نامربوط به کاربری بنا را با محیط تطبیق و یک هماهنگی و هم بستگی بصری ایجاد نمود . (در این زمینه میتوان از گیاهان پوشاننده مانند رونده ها و گیاهان پر برگ استفاده کرد) . برای این منظور گیاهان را طوری کنار هم چیدمان میکنند که صحنه مورد نظر کم کم آشکار شده و تنوع بیشتری ایجاد کرده و از یک نواختی صحنه و نمای ساختمان جلوگیری شود . در فرانسه در قرن هفده ام برخورد مردم با طبیعت فرق داشت ، دیگر طبیعت زیبا انگاشته نمیشد مگر آنکه انسان نظم را به آن اعمال کند . بوته ها بهصورت پرچین هرس میشد ، درختان به نحوی پیراسته میشدند که پرچینها را شکل دهند ، پستی و بلندی با دقت درجه بندی میشد ، مسیر رودخانه ها منحرف میشد ، مسیرهای مستقیم در زمین نقش میبست و تمام سطح زمین با پارتهایی از قلابدوزی تزیین میشد . پارتهای از یک نقطه دید مناسب به خوبی رویت میشدند از این رو خان به عنوان نمادی از مهار بصری در باغ قدرت جدیدی میافت . امتداد محوری در درون منظر رابطه جدیدی را میان ساختمان باغ و منظر خلق میکرد . با دستاوردهای جدید ریاضی و فیزیک پویایی فضا بیشتر شد و مفهوم ریاضی بی نهایت که توسط رنه دکارت مطرح شد به نامتناهی بودن فضا دلالت کرد ، و افق به عنوان متغیری وابسته به نقطه دید به رسمیت شناخته شد ، و از این رو هندسه بهم پیوسته متشکل از معماری در نمای ساختمان و طراحی محوطه شکل گرفت (روحانی غزاله ، طراحی و احداث فضای سبز ، ۱۳۷۱) .

باغ ایرانی

در ادبیات ایران به باغ ایرانی "باغ سرا" و یا پردیس یا فردوس گفته می شده است. واژه باغ ایرانی جدید و ترجمه پرشین گاردن است. باغ ایرانی سه ساختار و طراحی منحصر به فرد دارد :

اول : در مسیر جوی آب قرار دارد

دوم : محصور است با دیوارهای بلند

سوم : در داخل باغ عمارت تابستانی و استخر و آب قرار دارد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

این سه مشخصه باغ های ایرانی را متمایز می کند. در واقع این باغ سراهای ایرانی را جهانگردان اروپائی که مشاهده کردند آنرا با مشخصه و نام "پرشین گاردن" وصف کردند. باغ ایرانی یا "باغ سرای" به ساختار و طراحی منحصر به فرد آن اشاره دارد. باغ ایرانی با تاریخ پیدایش قنات پیوند دارد اولین باغ های ایرانی در مسیر خروجی قنات ها شکل گرفته است. نمونه اینگونه باغ ها را می توان در طیس، یزد، گناباد، و بیرجند و اکثر مناطق کویری دید. یکی از مشخصه های باغ ایرانی عبور جوی آب در داخل باغ هست که معمولاً در این باغ سراها در وسط باغ استخر و یک عمارت و یا ساختمان تابستانی وجود داشته است. بعضی باغ ها بصورت چهار باغ بوده و آب را در چهار مسیر عبور می داده اند. باغهای ایرانی دارای خیابان بندی و درخت کاری شده و راست گوشه با گیاهان کاملاً متقارن و انبوهی از شکوفه ها که انرا عطر آگین کرده بوده است. باغ ایرانی پاسارگاد ریشه معماری باغهای ایران میدانند. کوروش کبیر شخصاً دستور داده بود که باغ پاسارگاد چگونه ایجاد شود و درخت ها نیز به چه شکل کاشته شوند و در واقع هندسی سازی باغ و شکل و شمایل آن از دیدگاه کوروش به باغ ایرانی گرفته شده است. در دوره ساسانیان نیز باغ ها در جلوی کاخ ها و معابد شکل گرفتند و این موضوع در دوره اسلامی نیز ادامه یافت. قدیمی ترین سند تصویری که نظم باغ ایرانی را به تصویر می کشد به دوره ساسانیان باز می گردد. در نقش برجسته طاق بستان، صحنه شکار خسرو پرویز، طرح باغ - شکار او را در طاق بستان نشان می دهد. این نقش برجسته تا حدود زیادی هندسه باغ و عملکرد آن را هویدا می کند. این باغ ها عنوان یک ساختار کامل، بیانگر رابطه تنگاتنگ میان بستر فرهنگی و طبیعی است و نشانه ای از سازگار نمودن و همسو کردن نیازهای انسان و طبیعت است. در گذشته باغ ایرانی توان نهفته محیط و ادراک پیچیدگی های آن بود. خالق باغ با اتکا به دانش تجربی خود فضایی را ایجاد می کرد که باعث بقاء و پویایی بستر طبیعی می شد. مفهوم چهار باغ به عنوان اندیشه ای کیهان شناختی و بسیار کهن که به ادیان مختلف راه پیدا کرده و براساس آن جهان معمولاً توسط چهار رودخانه بزرگ که به چهار قسمت تقسیم شده بیان میشود (Stuart & Villiers, 1936, Cameron 1913) و به نسخه های خطی در باره کیهان شناختی که به توصیف جهانی چهار قسمتی می پردازد اشاره میکند ((تپه کوچکی در مرکز کیهان قرار دارد)) و این نکته در بسیاری از باغهای ایرانی اجرا شده است (Stuart & Villiers, 1913) Komroff 1926). یک کلاه فرنگی یا کوشک تقریباً به طور تغییرناپذیری بالای این تپه احداث میشده و دید زیبایی بر باغهای پایین دست اطراف خود داشته است (Lane, ۱۹۲۷).

عناصر و اجزاء و تزئینات باغ ایرانی

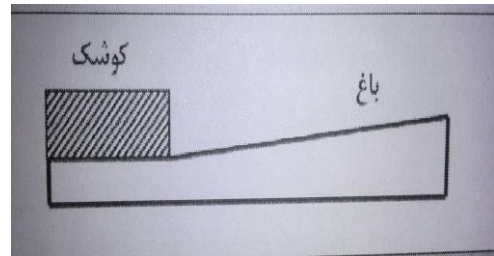
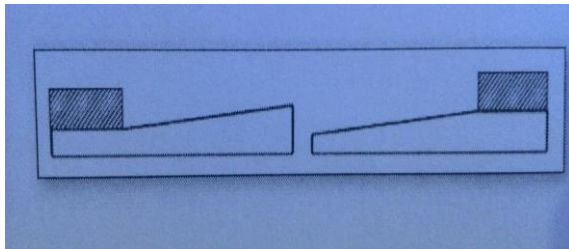
عناصر موجود در باغ ایرانی شامل درختان، کرتها، خیابانها، خرندها، اب و ابراه و ابگیر، و انواع ابنما و فواره، پیکره ها، الاچیق ها و کلاه فرنگی ها بوده است (Lane, ۱۹۲۷). اما از تمام این موضوعات گیاهان و نحوه طراحی و کاشت درختان و گل ها و انواع کار کرد و کاربردها در طراحی بیشتر جلوه گر میشود. به طور مثال کاشت درخت چنار و سرو در حاشیه باغها و درخت صنوبر برای ردیفهای خارجی و یا کاشت یک نوع درخت در هر یک از چهار گوشه باغ های سازمان یافته تر

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اهمیت بیشتری در طراحی باغ داشته و دید ناظر را به یک نقطه مهم جلب میکند و بصری بودن طرح را جلوه گر می شود . افزون بر این از گلها و درختان زینتی با استفاده از نقوش اسلیمی و هندسی پرداخته که به زیبا تر شدن باغ ایرانی و طراحی درست و منطقی آن اشاره دارد تا جایی که ناظر تمام حواس خود را درگیر دیدن باغ میکند . باغ ایرانی بر ارضاء همه نیازهای وجوه انسانی (بویژه انسان ایرانی) شامل حواس پنجگانه بینایی (طرح و نور) شنوایی (صدای خش خش برگها و حرکت آب) بویای (عطر گلها) لامسه (حس متغیر هوا و خنکای آب) چشایی (طعم میوه ها) و دیگر حواس روانی و عرفانی همچون ارتباط با هم نوع و روابط اجتماعی (گفتگو با دوستان) شادمانی (برگزاری جشن و سرور) خلوت و تفکر و از همه مهم تر عشق به خداوند اشاره دارد . با این تعبیر نوعی طراحی و ساخت باغ در ایران به عنوان نقطه غایی هنر معماری ایران میرسیم (اعلائی علی، تحلیلی بر باغهای ایران) .

تصویر شماره 5 - نحوه قرار گیری و احاطه کوشک نسبت به باغ

باغ فرانسوی

عبارتند از فضای بزرگتری که از چند باغچه به اندازه های مختلف و با استفاده از مجسمه و آب نماهایی که به نظم در آمده اند و در کل یک مجموعه را تشکیل می دهند . این گونه باغها را در زمینه های مختلف صاف و هموار و یا در زمین های شیب

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

دار در انتهای یک ساختمان یا یک قصر احداث می کردند اما امروزه در باغچه های جدید اشکال هندسی ، خیابانهای منظم متقاطع یا غیر هندسی ایجاد می شود . حاشیه ها و مرز بندی در باغچه به صورت کشیده و ممتد نیست و در فواصلی که تک درخت ها به روی آن کاشته می شود . گاهی حاشیه و مرزها بوسیله درختان از یکدیگر جدا می شوند . قصر هایی که در قرن بیستم در فرانسه ساخته شده در طراحی محوطه ان سعی شده باغچه ها به صورت مستطیل هایی باریک کشیده و هماهنگ گل کاری در آنها رعایت شود و به طور کلی از جهت طول در مقابل ساختمان قرار گیرند فرانسوی ها استفاده از مجسمه – گلدانهای سنگی (که بالاتر از سطح زمین قرار می گرفتند) غرس درختان در اطراف باغ و خیابانها را جزئی از ترکیب باغ می دانستند . مطمئنا سعی داشته اند که استیل منظم همراه با تناسبهای هندسی و ترکیب رنگ گلها را رعایت کنند . در اوایل قرن شانزدهم سبکهای ایتالیای به نوعی در هنر باغ ورسای فرانسه رسوخ کرد به طوری که در اطراف قصر ها طرحهایی به مرحله اجرا درآمد که در آن انواع گیاهان زینتی و درختچه ها نزدیک به هم کاشته می شد و دیواره سبزی را همانند پرچین هایی بلند ایجاد می کرد که این از نظر ناظر داخل کاخ نوعی ارتباط مستمر بصری را ایجاد می کرد . اشکال هندسی در طراحی به طور چشمگیر به کار گرفته می شد به طوریکه علاوه بر شکل هندسی آن شامل گلکاری ، چمن کاری ، راه رو های شمشاد های پا کوتاه در تنظیم اشکال هندسی برای بیان بهتر حالات قرینه و ارتباط مستمر بصری از سوی ناظر کاخ همواره ایجاد و رعایت می شود . به گونه ای که ناظر در کاخ علاوه بر نشستن ساعتی در پشت پنجره و نگاه کردن به منظره باغ ساعتی را به بازدید از باغ اختصاص می داد . اصول باغ سازی در فرانسه علاوه بر این شامل پارتر ها نیز می شده است .

پارتر ها شامل :

قطعات گلکاری ، سبزی کاری و درخت کاری ، آب نما ، حوض خانه و محل استراحت می باشد. کاربرد این گونه طرح ها تا اواخر قرن هفدهم و اوایل قرن هجدهم بسیار متداول بوده برای اینکه موضوع روشن شود باید گفت که در آغاز طراحان کوشش می کردند که برای انواع طرحهای در نظر گرفته شده کاملا از اشکال هندسی (مربع مستطیل زاویه دار) به نحوی گویا و مشخص اسفاده کنند ولی به تدریج این خطوط در طرحها انحناهایی یافته گیاهان مناسبی با طرح انتخاب می شد و مناظر بدیع و زیبایی را خلق می کرد . به طوری که ذهن بیننده را مدام درگیر یک دید بصری وسیع و مستمر قرار می دهد . این بیننده می توانست بیشتر بیننده ناظر از داخل کاخ باشد یا در محوطه (روحانی غزاله ، طراحی و احداث فضای سبز ، (۱۳۷۱) .

اما چیزی که شایان توجه است این است که در اوائل دوره رنسانس باغ سازی در فرانسه تعریف خاصی داشت و عبارت بودند از مجموعه باغ های مختلف و متعدد که از معماری غیر قرینه برخوردار بودند ، که شاید بتوان گفت که قبل از آن

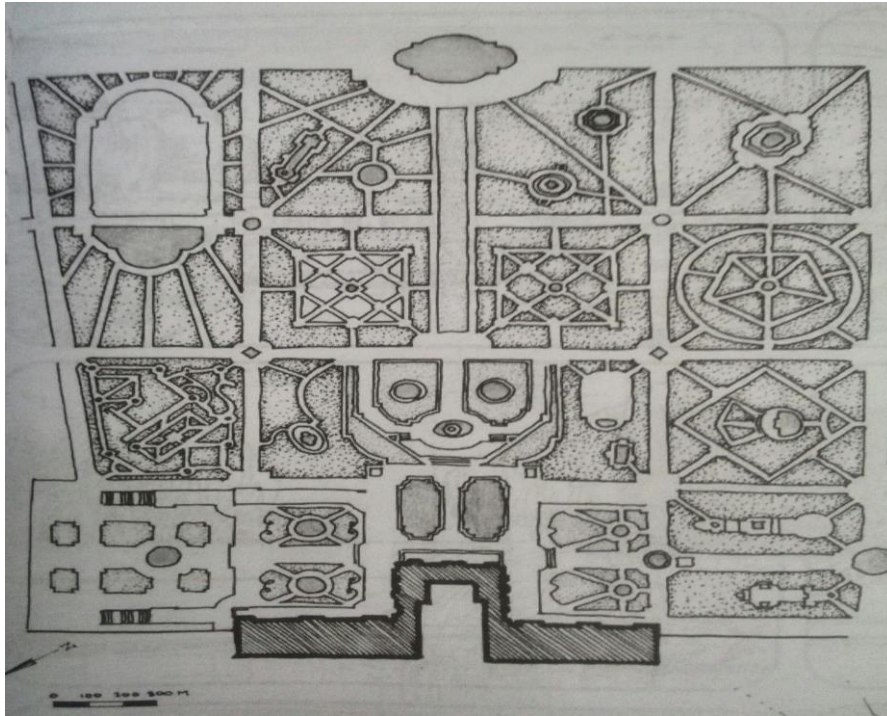
ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اصول باغ سازی در فرانسه از نکات محورسازی به دور و غیر اخلاقانه بوده است. عنصری که در باغ های فرانسه چشمگیر بوده و نوعی ارتباط با بنا و شخص ایجاد می کرده استفاده از مجسمه ها، چشمه ها، پیاده روها با اسفاده از گیاهان کوتاه قد بوده است که نست به شکل ساختمان شکل محور اصلی را ایجاد می کرده است. از دیگر عناصر و کارهای شاخص در باغ های فرانسه استفاده از محور سازی به نحوی که منتهی به محور ساختمان شود بوده که دارای اهمیت و همچنین ایجاد تراسهایی وسیع در اطراف ساختمان برای ایجاد ارتباط دائم و مستمر بهتری از ناظر در کاخ بوده. این تراسها در حد فاصل بین باغ و ساختمان یا کاخ واقع شده بودند. همچنین از خطوط متقاطع برای پیاده روها که مورد توجه ناظران و استفاده کنندگان بودند استفاده فراوان شده است. یکی دیگر از عناصر استفاده شده باغ های فرانسه وی خیابانهای مستقیم در روی محور هایی از خیابانهای مشخصی که آنها را جدا می کند می باشد و همچنین استفاده از طرح های استحاله و اشکال شطرنجی که ناخودآگاه ذهن بیننده را درگیر طراحی می کند شده است. در قسمتهای مشخصی خیابانهای فرعی که خیابانهای اصلی را قطع می کنند در انتها همواره به مجسمه یا آبشار های کوچک ختم می شده است. معماران معروف در هنر باغ سازی در فرانسه از قبیل: آندره لونت (۱)، ژاک بارودی (۲) و کلود مله (۳) می باشند. که شاخصه های برخی از آنها با اندکی تغییرات هنوز باقی است. اما معروف ترین طرح باغ سازی در فرانسه آندره لونت می باشد که اولین شاهکار وی باغ ولو - وی می باشد که در زمان لویی چهاردهم نمایشنامه ای از مولیر اجرا شده است. شاهکار دیگر لونت در امر باغ سازی که شاید بزرگترین اثر در طراحی باغ باشد اجرای نقشه باغ معروف ورسای است این باغ در سال (۱۶۶۱) شروع و در سال (۱۶۶۸) پایان یافت. در باغ ورسای نکته قابل ملاحظه نوعی هماهنگی و توجه به رعایت اصول محور اصلی باغ می باشد که بطور کلی هنگامی از سالن اصلی ساختمان و کاخ که وارد باغ می شویم. در طرفین یک محور حوض و بعد از آن اختلاف سطحی تراس مانند به چشم می خورد و پس از آن محوطه بزرگ باغ و حوضهایی متعدد وجود دارد که در اطراف آن مجسمه ها، فواره ها و درختان شکل داده شده به صورت فرمیک و سایر وسائل تزئینی بانظم و ترتیب خاصی قرار دارند. در دنباله فضای فوق سرایشی یک خیابان (یک محور عمودی) وجود دارد که دو طرفه و در وسط دارای باغ می باشد که پس از آن فضاهای باز و گسترده ای است که مجسمه های مرکب از انسان و اسب گذارده شده است. این نوع هماهنگی و نظم در باغ برای شخص بیننده چه ناظر در داخل کاخ باشد یا بیرون یک نوع ارتباط بصری مستمر و دائم ایجاد می کند که نتیجه آن ارتباط دائم بیننده و فضای باغ می باشد.

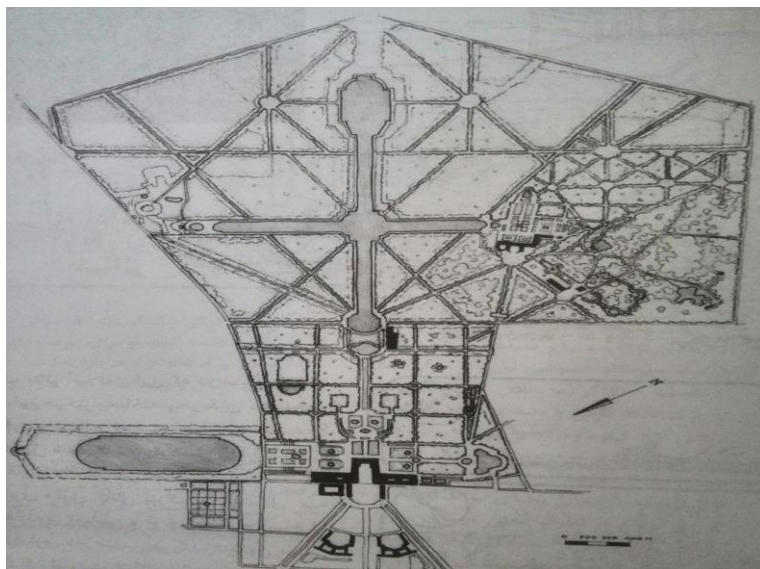
-
1. Andre Le Netre
 2. Jack Baraudruie
 3. Claud Mellet

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تصویر شماره ۶- نمونه ای از طراحی باغ ورسای

تصور شماره ۷ - نمونه ای از طراحی باغ ورسای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

بررسی تطبیقی طرحهای باغهای ایرانی و باغهای فرانسه

بر اساس اندیشه رایج، باغ ایرانی در سراسر تاریخ یک هویت ثابت و تداوم یافته دارد ولی در بررسی های دقیق تر تمایزات کالبدی بارزی بین نخستین باغهای ایرانی (باغ پاسارگاد مادر باغهای ایران) و باغهای دوران اسلامی نشان میدهد. به نظر میرسد این تفاوت در کالبد و اندیشه و نیز تحقیق در مبانی متفاوت نظری عامل این تمایزات کالبدی است. تمایزات کاملاً جنبه نماد پردازانه داشته و ریشه در الگوهای بهشت ارمانی در هر مکتب دارند (خان محمدی محمد علی، بررسی تطبیقی ایده معنوی در فرم باغ، ۱۳۹۰).

این تمایزات شامل:

- (۱) سازماندهی تقسیمات در پلان باغ
- (۲) نماد پردازی حرکت آب
- (۳) شیب بندی زمین و محل قرار گیری کوشک در آن با توجه با احاطه و سیطره ناظر به باغ

یکی از بنیادی ترین اصول باغ ایرانی یعنی چهار باغ به عنوان اصل پایدار در نقشه اصلی پاسارگاد اشکار است. الگوی چهار باغ یکی از ماندگارترین ابداعات منظر سازی در زمان هخامنشیان بوده است که با رویکردی از ابعاد تمثیلی بهشت (۴ نهر بهشتی) در تمامی باغهای دوره اسلامی نیز تاثیر گذاشت. این باغها دارای مستطیل های بزرگ و کشیده و با زوایای دقیق، با خیابانها و درختان متقاطع و همچنین سنگفرشهای دارای طرح میباشد. این طرح و ترکیب بندی باغها اصول فرمهای شهرها را نیز بوجود آورد و باعث ایجاد الگوی شهرسازی شد و یک ارتباط منظمی بین شهر و باغ مبتنی بر وابستگی متقابل محیط طبیعی و نماد گرایی معماری خلق کرد (اویسی سامان، باغ ایرانی در گذر زمان، ۱۳۹۰). دوران رنسانس در ایتالیا ارتباط زیادی در معماری مخصوصاً معماری منظر و طراحی محوطه در فرانسه ایجاد کرد. تا آنجا که تاریخ تمدن - عصر ایمان - ویل دورانت آمده که: ((باغ به سبک ایرانی مورد تقلید سایر ملل نیز قرار گرفت و رواج پیدا کرد چرا که در قرون وسطی در شهرها باغ عمومی و فضای سبز مفهومی نداشت، این در حالی است که بیشتر شهرهای ایران در محاصره باغهای سرسبز و انبوهی بود که پناهگاهی برای اسایش ساکنان آنها به شمار میرفت و آنها از نظر زیبایی، طراوت و داشتن باغهای بزرگ و بیشمار در دنیای امروز به خود می بالیدند)). این در حالی بود که توسعه باغ سازی در زمان رنسانس مانند سایر هنرها به اوج خود رسید. در این دوران نه تنها سبکهای کهن و کلاسیک رومی و یونانی دوباره زنده شد بلکه سبکهای خاص پردیس سازی که تاثیر زیادی بر طراحی باغهای امروزی جهان گذاشت نیز اشکار است و تکامل باغهای مدرن و امروزی جهان را شامل میشود (روحانی غزاله، طراحی و احداث فضای سبز، ۱۳۷۱).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ورسای دارای بزرگترین مجموعه باغها و فضای سبز است که تاکنون در جهان شناخته شده . در این میان ابراه ها حوضها ، فواره ها و مجسمه ها ی زیبایی طراحی شده اند . طراحی فضای سبز به شکلی است که نمای بسیار وسیع و بی انتهای را به ذهن می آورد . این باغها در قسمت جنوبی کاخ قرار داشتند و به وسیله یک کانال به یکدیگر متصل می شدند . در باغ فرانسوی در اوائل قرن شانزدهم میلادی عناصر یا المانهای سبک باغ سازی از ایتالیا به فرانسه برده شد . فرانسویان حیاط قصرهای بزرگ خود را که بوسیله دیوارهای بلند پوشیده شده بود به سبک باغهای ایتالیایی طراحی کردند . با پیشرفت دوره رنسانس در فرانسه ، فرانسویان سبک خاصی برای تزئین باغهای خود یافتند . در قسمتی از قصرها که در تابستان مورد استفاده قرار میگرفت زیبا ترین باغچه ها را احداث میکردند . درختان و درختچه ها را به اشکال مختلف هرس کرده و درختان را نزدیک به یکدیگر غرس میکردند و به شکل دیوار سبز هرس میکردند . این کار وقت و دقت زیادی لازم داشت و نشانه علاقه فرانسویان آن زمان به باغبانی بود . فرانسویان بر سطوح افقی عظیم با اشکال هندسی بسیار پیچیده گل کاری و چمن کاری کرده و راهای شنی احداث میکردند ، لذا بیشتر باغهای فرانسوی اگر از بلندی نظاره شود با شکوه تر و عظیم تر جلوه میکند که حاکی از طراحی برای دید وسیع میباشد (روحانی غزاله ، طراحی و احداث فضای سبز ، ۱۳۷۱) . این در حالی است که باغها در ایران بیشتر به سوی عمودگرایی تمایل داشته و از درختان با قامت بزرگ استفاده فراوان میکردند . در باغهای ایرانی علاوه بر رعایت و ایجاد اشکال هندسی و همچنین گسترش کاشت گیاهان زینتی که بیشتر شامل (انواع نسترن های رنگین ، یاس ، شقایق ، سوسن ، بنفشه ، میخک ، شبدرد ، انواع رز و انواع شمشاد) بوده است تفاوت چندانی با باغهای معروف جهان مانند ورسای نداشته است تا جایی که بر اساس سفرنامه شاردن در قرن هفدهم تمامی گلهایی که در فرانسه و باغ ورسای وجود داشت در ایران نیز یافت میشد . تنوع هندسی مشخص ترین ویژگی باغهای ایران مخصوصا دوران اسلامی میباشد انتظامهای محوری ، مرکزی و چهار بخش در باغهای ایران به خوبی قابل مشاهده است که این امر حاکی از توجه طراح برای درگیر کردن ذهن ناظر و ایجاد به رابطه قوی مستمر بصری میباشد (اویسی سامان ، باغ ایرانی در گذر زمان ، ۱۳۹۰) .

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تصویر شماره ۸- باغ ورسای - در جهت افقی گرایبی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تصویر شماره ۹- باغ سعد اباد - در جهت عمودی گرایبی

مقایسه تفاوتها در مفاهیم ، الگوها و شکل باغ ایرانی و فرانسوی

در تقسیم بندی و نحوه برخورد با طبیعت و ساختن باغ سه نوع تعامل بین محیط و باغ یا به نوعی معماری ذکر شده است :

۱. باغ سازی با تبعیت از طبیعت
۲. باغ سازی با قرار گرفتن در کنار طبیعت
۳. باغ سازی با تسخیر و سیطره بر طبیعت

علی رقم اینکه در بیشتر کتابها از جمله کتاب زیبایی شناسی گروتز هم شکلی های هندسی و ارتباط با محیط پیرامون سبب نهاده شدن باغ سازی ایران و باغ سازی فرانسه در دسته سوم یعنی حاکم و غالب در طبیعت ذکر شده چنین مینماید که با وجود تفاوتهایی که بین پیشینه تاریخی اصول فکری مبانی نظری اقلیم و فرهنگ این دو کشور وجود دارد . قرار گیری این دو در یک مجموعه چندان منطقی به نظر نمی آید لذا هدف از مقایسه این دو شیوه باغ سازی یافتن تشابهات و تفاوت های آنها و از همه مهمتر ریشه ها و دلایل این مساله میباشد . در این راستا دو بخش مورد بررسی قرار میگیرد :

بخش اول

تمایزهای مفهومی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ایرانی ها از قدیم الایام به ساختن باغ و باغچه علاقه زیادی داشته اند . براساس نوشته های مورخین نزدیک به ۳۰۰۰ سال پیش پیرامون خانه های بیشتر ایرانیان را باغها و پردیسهها احاطه کرده بود از نشانه های باقی مانده از این دوران میتوان به سومریان اشاره کرد . شخصیت هر فضا تابع چگونگی و نظم حاکم بر عناصر تشکیل دهنده آن است . باغ ایرانی مجموعه ای هماهنگ و زیبا از آب و گیاه ، سایه روشن رنگ ، فضا ، معماری ، و نقوش بر پایه هندسه ای آرام و متین است . در قرون بعد در کشورهای مختلف جهان باغهای متعدد به تاثیر پذیری از شیوه باغ سازی ایرانی احداث شد به گونه ای که میتوان فضای محصور با دیوارهای بلند ، تقسیم فضا به چهار قسمت ، استفاده از یک نهر اصلی ، وجود کوشک یا قصر در مرکز فضا ، انتخاب قطعه زمینی که به طور طبیعی در سراشیبی بوده و یا ایجاد یک تپه مصنوعی به منظور جریان و حرکت آب و همچنین باغهای انگور و باغهای میوه و یا باغهایی که به منظور تفرجگاه ساخته می شد از شاخصه های معماری آنها برشمرد . با روی کار آمدن دولت صفویه بزرگترین دستاوردها در عرصه هنر معماری مخصوصا معماری منظر و باغ سازی بدست آمد . با توجه به اقلیم گرم و خشک ایران ، مهمترین ویژگی باغ ایرانی که زاده اقلیم است ، حرکت و حضور آب است که با اشکال گوناگون در باغ جلوه میکند . در کنار این عنصر حیات بخش در باغ ایرانی گیاهان به منظور نقطه کانونی و بصری و ایجاد فضایی دلنشین در تباین با محیط اطراف به عنوان عامل تاثیر گذار بر ادراک بصری و اسایش روح و جسم ، عنصر دیگر شکل دهنده فضای باغ به حساب می آید .

بخش دوم

مفهوم چهار باغ

اولین موضوع که شاید بر همه مسائل بعدی مقدم است ، اعتقاد به مسائل مابعدالطبیعه و دنیای جاویدان است ، که این اعتقاد از زمان اریایی ها آغاز گشته است (روحانی غزالی ، طراحی و احداث فضای سبز ، ۱۳۷۱) . در طراحی اولیه باغ حفظ تقارن اهمیت ویژه ای دارد . الگوی اولیه باغ مطابق نقشه های موجود توسط مسیرهای اصلی آب به چهار بخش تقسیم شده است و دو بخش بلا و دو بخش پایین با یکدیگر قرینه هستند . سازماندهی تقسیمات در این الگوی طراحی به چهار باغ معرف شد که محورهای حرکتی در آن قوی طراحی می شد و مبانی هندسه را در آن حتما دخیل میکردند (خان محمدی محمد علی ، بررسی تطبیقی ایده معنوی در فرم باغ ، ۱۳۹۰) .

هندسه حاکم بر باغ ایرانی و عناصر تشکیل دهنده آن

(۱) گسستردگی دید

محوری در باغ ایرانی وجود دارد که در طول بزرگتر آن کشیده شده است. این محور ستون فقرات باغ و مکان استقرار عناصر مهم کارکردی و شکل دهنده منظره اصلی آن است . پدید آوردن فضای تأمل از طریق مواجهه انسان با فضای بی انتها و ساخت و پرداخت منظره بی کران و لایتناهی در عرصه محدود تفرج، طلب نشاط، سرخوشی و رهایی از قید های

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

روزمره است. ساماندهی محور اصلی از طریق ایجاد پرسپکتیو های تشدید شونده و تکیه بر ایجاد عمق در فضا صورت می گیرد: خیابانی کشیده تا افق، بدنه ای از درختان که عمق دید را فراهم می آورد، جوی آب که تا انتها امتداد یافته، باغچه های پای درختان و هر عنصر دیگر در جهت تشدید پرسپکتیو ساماندهی می شود. همچنین شیب طبیعی زمین، موقعیت مناسبی را برای قرار گیری کوشک در نقطه مرتفع فراهم می سازد که تأثیر از معنای فردوس در بهشت شداد می باشد. تفاوت زاویه دید انسان در جهت بالاتر و پایین تر از خط افقی باعث می شود که نزدیک به نظر آید و ناظر را به ادامه مسیر ترغیب کند. برعکس هنگامی که فرد از کوشک نگاه می کند، فاصله طولانی تر به نظر می آید و به باغ وسعت بیشتری می دهد. همینطور که یکی از اصول معماری ایران درونگرایی بوده است، باغ ها نیز از این امر تبعیت کرده و دور تا دور آن با دیوار محصور بوده است. علاوه بر عمارت یا کوشک اصلی، بنای سردر هم وجود داشته است که در راستای محور اصلی قرار داشته است و محل پذیرایی محسوب می شده است.

(۲) اب

هنرمند باغ ساز ایرانی در تفسیر خود از باغ به مثابه مکان مقدس، پیش از همه به سراغ گرد آوری نماد های قدسی می رود که آب در میان آن ها نقش مهم تری دارد. مهم ترین مسأله برای حیات بخشیدن به باغ، رساندن آب از نقاط دور دست به آنجا بوده که با حفر چاهها و قنات ها این مشکل حل شده است. آب قنات در جوی ها و جدول های منظم قرار گرفته، با گذر از رگ و شریان اصلی باغ به نحوی به نهر ها و جدول های فرعی جریان پیدا می کند. این روش آبیاری در طراحی باغ تأثیر گذار بوده است یا به عبارت دیگر طراحی باغ بر اساس گذر آب و تقسیم بندی باغچه ها و به وجود آوردن محور های اصلی و فرعی شکل گرفته است.

(۳) تقارن

اصل تقارن کامل ترین شکل تعادل به شمار می رود. در باغ ایرانی به وفور از این اصل استفاده شده است. کوشک های ساخته شده، متقارن بوده و بر روی محور یا مرکز تقارن واقع اند. اوج قرینه سازی را می توان در محورهای اصلی دید. در محور اصلی، حتی درختان، درختچه ها و گل ها نیز قرینه کاشته شده اند. باغ های مستطیلی بسته به مکان قرار گیری کوشک، یک یا دو محور تقارن و پلان های مربع اغلب چهار محور تقارن دارند.

(۴) مرکزیت

اصل مرکزیت بیشتر در کوشک ها دیده می شود. خصوصاً کوشک هایی با طرح هشت بهشت. این اصل در پلان مربع با وجود کوشک در محل تقاطع محور ها در اوج خود است.

(۵) هندسه

توجه به اشکال هندسی و ایجاد اشکال مربع برای ساده نشان دادن اجزا باغ و تعیین محل دقیق کاشت درختان به گونه ای که ردیف درختان از هر طرف دیده شود، دارای اهمیت خاصی بوده است. مداخله انسان در طبیعت در باغ ایرانی به صورت

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تحمیل هندسه ویژه هنر ایرانی، که منشأ آن شناخته نشده به ساختار محیط است. در واقع باغ ایرانی در هر جا که مقدور بوده، مستطیلی از زمین را به خود اختصاص داده است (روحانی غزاله، طراحی و احداث فضای سبز، ۱۳۷۱).

جدول مربوط به ویژگی های بصری گیاهان

در جداول مربوط به گیاهان، گیاهان را بر اساس اکولوژیکی و طبیعی، عملکردی و بصری بیان میکنند. در این زمینه جدول

کلید و سپس به تحلیل گیاهان براساس عملکرد بصری می پردازیم. (۱)

جدول کلید شامل مجموعه گیاهان با ویژگی طبیعی - A

گیاهان با ویژگی عملکردی - B

گیاهان جدول بصری - C

بصری			عملکردی				اکولوژیک و طبیعی			ویژگی گیاهان	
بافت	رنگ	فرم و	پرچین	پوششی	سایه و	اب	خاک	دما	الف
											ب
											ج
											و غیره

۱- جدول کلید

۱. کتابون تقی زاده استاد یار گروه معماری، دانشگاه تهران، عباس مینایی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران

ویژگی های بصری مورد انتظار گیاهان	فرم			رنگ			بافت			اندازه طبقات			و غیره
	هرمی	گرد	و..	سبز	ابلق	و..	زبر	نرم	و..	بزرگ	متوسط	و..	
الف	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	
ب	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	
ج	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
د	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	
و غیره													

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲- جدول مربوط به ویژگی بصری

نکته :

اعداد یک بیشترین توجه و اعداد صفر کمترین توجه را از دید ناظر دارا می باشد . (۱)

جدول زیر نمونه موردی کوچکی از گیاهان موجود در باغ سعد اباد و باغ ورسای می باشد .

انواع گیاهان	باغ سعد اباد	باغ ورسای
درخت چنار	●	
درخت سرو	●	●
انواع نسترن	●	●
گل سوسن	●	
گل بنفشه		●
انواع شمشاد	●	●
درخت افرا		●
انواع گل رز	●	●
و غیره		

۳- جدول مربوط به انواع گیاهان در نمونه های موردی

۱. کتابیون تقی زاده استاد یار گروه معماری ، دانشگاه تهران - عباس مینایی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری ، دانشگاه تهران

نتیجه گیری

نظریه پردازان منظر معمولا باغ را در هر تمدن مظهر الگوی ارمانی زندگی در آن تمدن می دانند . ((چارلز جنکز)) با استناد به سخن برخی از نظریه پردازان مشهور منظر همچون ((جان دیکسون هانت)) در مقاله ((کمال اعلی ، کاربرد نظریه باغ)) و همچنین فرانسیس بیکن نظریه پرداز منظر مدعی است ((برای مطالعه الگوهای ارمانی تمدنها کافی است هنر باغ سازی آنها را مورد مطالعه قرار دهیم)) . باغها معماری کمال اعلی تر هستند و اوج فرایند تمدنها را به نمایش می گذارند . با ظهور

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

طرحای نوین و گاهای شرقی در رابطه با منظر سازی در ایران امروز شاهد کم رنگ شدن نقش باغ می باشیم . اما با توجه به اینکه فلسفه وجود باغ ایرانی و پیدایش آن با فرهنگ و تمدن و تاریخ و اعتقادات مردم همخوان و همسو می باشد لذا هنوز شاهد شکل گیری طرحهای منظر برگرفته از المانها و عناصر و اجزاء باغ ایرانی هستیم . از این رو توجه به اصول زیبا شناختی در فضای سبز مشروط به بررسی گیاهان از دیدگاه روابط بصری دارد . در ایران اصل فوق کمتر مورد توجه بوده به ویژه در ساختمانهای مسکونی و بیشتر ویژگی های اکولوژیکی گیاه مد نظر بوده است . گیاهانی برای استفاده در فضای سبز انتخاب می شوند که اولاً با شرایط اکولوژیکی منطقه سازگار باشند ، دوما دارای یک یا چند عملکرد مناسب باشند و سوماً و مهمتر از همه ویژگی های بصری مورد انتظار طرح را داشته باشند ((ویژگی های زیبا شناختی)) . که این سه شرط باید با هم و به ترتیب اعمال شوند . یکی از اشکالاتی که باغ ایرانی در زمان معاصر پیدا کرده است رعایت نکردن اصل طراحی و انتخاب نوع گیاه با توجه به بصری بودن آن است . این تحقیق تلاش کرد تا با شیوه های پدیدار شناسانه بین دو نمونه از الگوهای باغ (باغ سعد اباد و باغ ورسای) تمایزاتی کاملاً بارز و آشکار را نشان دهد . الگوی کلی و فراگیری باغ ایرانی در تاریخ پر فراز و نشیب ایران دستخوش تحولات وسیعی گشته است . باغهای ایرانی سمت و سوی عمود گرایی را نشان داده در حالی که باغها در اروپا مخصوصاً باغهای فرانسه بعد از رنسانس میل به افقی گرایی داشتند . این مطالعه پژوهش مهمی است که گام بعدی این تحقیق را شکل دهد .

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

با تشکر و سپاس از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر سید سجاد نادری که اینجانب را در تنظیم این مقاله راهنمایی و هدایت کردند

آزاده ناصر بخت
تابستان ۱۳۹۶

فهرست منابع

۱. طلا مینایی , اصغر , (۱۳۵۵), تحولات کیفی محیط کشورهای در حال صنعتی شدن
۲. روحانی , غزاله , (۱۳۷۱) , طراحی باغ و احداث فضای سبز , انتشارات فرهنگ جامع

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۳. رستم خانی ، پروانه ، طراحی فضای سبز در محیطهای مسکونی ، (۱۳۸۳) مرکز تحقیقات مسکن
۴. حکمتی ، جمشید ، مهندسی فضای سبز و طراحی محوطه ، (۱۳۸۹) ، تهران علم کشاورزی ایران
۵. شاهچراغی ، آزاده ، پارادایمهای پردیس ، (۱۳۸۸) ، انتشارات جهاد دانشگاهی تهران
۶. بولتز ، الیزابت ، سالیوان ، چیپ ، تاریخ مصور طراحی منظر ، مترجم گلنار محبعلی
۷. بهبانی ، هما ، (۱۳۸۴) ، معماری با طبیعت در گذر زمان
۸. جواهریان ، فریار ، (۱۳۸۳) باغ ایرانی حکمت کهن منظر جدید
۹. محیط شناسی ، شماره (۷) ، مرکز هماهنگی مطالعات محیط زیست ، دانشگاه تهران
۱۰. تقی زاده ، کتایون ، استاد یار گروه معماری ، نحوه انتخاب گیاهان ، دانشگاه تهران
۱۱. مینایی ، عباس ، کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری ، نحوه انتخاب گیاهان در فضای سبز
۱۲. خان محمدی ، محمد علی ، پژوهشگر دکتری معماری ، بررسی تطبیقی ایده معنوی در فرم باغ ، ۱۳۹۰
۱۳. اویسی ، سامان ، کارشناس ارشد معماری منظر ، باغ ایرانی در گذر زمان ، ۱۳۹۰
۱۴. اعلایی ، علی ، عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهر سازی دانشگاه شهید بهشتی ، تحلیلی بر باغهای ایران

15. Bates , M , 1973 , EW Agriculture . Electro ، Watt Engineering Service .

16. Simonds , J , O 1961 , LANDSCAPE ARCHITECTURE . McGraw ، Hill Book

17. Whyte , W . H . 1968 . THE LAST LANDSCAPE . Douleday Publication Garden City ,